

О.Д. Утегенов,

Қорақалпоқ давлат университети проректори,
ю.ф.н., доцент

ЖАМОАТ ЭКОЛОГИК НАЗОРАТИГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ ВА ЗАМОНАВИЙ ҲОЛАТИ

Аннотация: мақолада жамоат экологик назоратига оид қонунчиликнинг ривожланишининг учта босқичи тизимли таҳлил қилинган. Шунингдек, амалдаги экологик қонун ҳужжатларини такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: жамоат назорати, жамоат экологик назорати, ривожланиш босқичлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар, фуқаро.

Аннотация: в статье системно анализируется три этапа развития законодательства в сфере общественного экологического контроля. Также разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию актов экологического законодательства.

Ключевые слова: общественный контроль, общественный экологический контроль, этапы развития, органы самоуправления граждан, негосударственные некоммерческие организации, гражданин.

Annotation: in the article systematically analyzed three stages of development of legislation in sphere of public ecological control. Also recommendations on improving ecological acts of legislation are developed.

Key words: public control, public ecological control, development stages, self government bodies, nongovernmental organizations, citizen.

Мустақиллик йилларида Республикаларда босқичма-босқич табиий объектлардан оқилона фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш, фуқароларнинг қулай табиий атроф-муҳитга эга бўлиш ҳуқуқини таъминлашни амалга оширишнинг ҳуқуқий асосларини яратишга қаратилган бир қатор меъёрий ҳужжатлар тизими ишлаб чиқилди.

Мамлакатимизда жамоат экологик назоратига оид қоидалар шаклланиш ва ривожланиш тарихини шартли равишда қуйидагича даврлаштиришимиз мумкин:

Биринчи босқич – 1991-2000 йиллар – жамоат назорати, шу жумладан, жамоат экологик назоратига оид муносабатларни тартибга солишнинг конституциявий-ҳуқуқий асослари яратилди. Ушбу босқичда экология соҳасидаги аксарият қонун ҳужжатлари қабул қилиниб, ушбу муносабатларни тартибга солувчи мустақам ҳуқуқий базис яратилди. Ушбу босқичда хусусан, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси, “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги, “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги, “Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш тўғрисида”ги, “Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида”ги, “Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида”ги, “Ўрмон тўғрисида”ги, “Экологик экспертиза тўғрисида”ги, “Радиациявий хавфсизлик тўғрисида”ги қонунлари каби муҳим ва асосий экологик қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Шунингдек, “Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги (15.02.1991 йил) ҳамда

“Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги (14.04.1999 йил) қонунларда ҳам жамоат назорати билан боғлиқ муҳим қоидалар ўз ифодасини топди.

Улар тизимида айниқса, мамлакатимиз асосий қонуни – **Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси** алоҳида аҳамиятга молик. Чунончи, унинг муқаддимасидаёқ, унга инсон ҳуқуқларига содиқлик, республика фуқароларининг муносиб ҳаёт кечиришларини таъминлаш ва шу каби бир қанча инсонпарварлик ғоялари сингдирилган. Асосий қонунимизда табиатдан оқилона фойдаланиш, фуқароларнинг экологик ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қоидалар, табиий ресурслардан фойдаланиш шартлари ҳамда давлат органлари, корхона, муассаса, ташкилотлари ва жамоат ташкилотларининг экологик муносабатларни тартибга солишдаги ваколатлари белгиланган.

Жамоат экологик назорати билан боғлиқ бўлган муносабатларни тартибга солишда **Ўзбекистон Республикасининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни** асосий меъёрий ҳужжат ҳисобланади. Қонунда экологик назоратга махсус 7-боб бағишланган. Ундан ўрин олган 29-моддада экологик назоратнинг асосий 6 та вазифаси белгилаб берилган. Қонуннинг 31-моддасида эса, экологик назоратни амалга ошириш, экологик назорат субъектларининг ваколатларини рўйбга чиқариши муносабати билан юзага келадиган ҳуқуқий муносабатлар қонун ҳужжатлари билан тартибга солиниши тўғрисидаги ҳаволаки норма белгиланган. Бундан ташқари, мазкур Қонунда экология талабаларига бағишланган нормалар мавжуд бўлиб, уларнинг асосий мақсади “атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш, ундаги ўзгаришларни ўз вақтида аниқлаш, зарarli таъсирларнинг олдини олиш, хўжалик фаолиятини атроф табиий муҳитга зарар етказмайдиган тарзда олиб боришни таъминлашга қаратилган.

Жамоат экологик назоратини ҳуқуқий таъминлашда 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган **Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси** ҳам муҳим ўрин тутди. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси 84-моддасида ушбу соҳада жамоат назоратини амалга оширувчи субъектлар ва уларнинг ваколатлари икки гуруҳга бўлинган: 1) фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари – улар ўз ваколатлари доирасида ерлардан фойдаланиш ҳамда уларни муҳофаза қилиш устидан жамоатчилик назоратини амалга оширадilar; 2) табиатни муҳофаза қилиш жамиятлари, илмий жамиятлар ва бошқа жамоат бирлашмалари, фуқаролар – улар ерлардан фойдаланиш ҳамда уларни муҳофаза қилиш устидан назоратни амалга оширишда давлат органларига ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига кўмаклашадilar. Яъни, Ер кодексининг мазкур қондаси ўз моҳият эътиборига кўра, иккинчи гуруҳ субъектларнинг ер соҳасида жамоат назоратини амалга ошириш билан боғлиқ ҳуқуқларини чеклайди. Ваҳоланки, “Экологик назорат тўғрисида”ги Қонунда нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролар экологик назорат субъектлари сифатида кўрсатилган (8-модда) ҳамда уларнинг жамоат экологик назоратини амалга ошириш билан боғлиқ ваколатлар доираси белгилаб берилган (16-17-моддалар). **Шу боис, жамоат экологик назоратига оид махсус қонун қабул қилинганини ҳисобга олиб, Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси 84-моддасини ўзгартиришни таклиф қиламиз.**

Жамоат экологик назоратини амалга оширишни таъминлаш ҳуқуқий асосларидан навбатдагиси 1997 йил 26 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида”ги ва “Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида”ги, 1999 йил 15 апрелдаги “Ўрмон тўғрисида”ги қонунларида ҳам ўз аксини топган. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, “Ўрмон тўғрисида”ги Қонуннинг ўрмонларни муҳофаза қилиш, қўриқлаш, улардан фойдаланиш ва уларни такрорий қўлайтириш устидан назоратга оид 12-моддасида фақатгина давлат ва идоравий назорат ҳақида сўз боради, холос. Қонуннинг ушбу ва бошқа моддаларида жамоат назоратини мустақамловчи қоидалар кўзда тутилмаган. **Шу боис, “Ўрмон тўғрисида”ги Қонуннинг 12-моддасида ушбу соҳада жамоат назоратини амалга ошириш ҳуқуқини тартибга солиш мақсадга мувофиқ.**

Жамоат экологик экспертизасига оид айрим муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг “Экологик экспертиза тўғрисида”ги Қонуни билан ҳам тартибга солинади. Таъкидлаш лозимки, жамоат экологик назоратини таъминлашда экологик экспертиза муҳим аҳамият касб этади [2]. Жамоатчиликнинг экологик экспертизани амалга оширишга бўлган ҳуқуқи А.Избасарова айтганидек, фуқароларнинг ахборот, шу жумладан, атроф муҳит ҳолати тўғрисида ахборот олишга бўлган ҳуқуқидан ҳам англашилади [3].

Иккинчи босқич – 2001-2009 йиллар – жамоат экологик назоратини амалга оширишнинг институциявий асослари мустақамланди, экология соҳасида жамоат ва парламент назоратини амалга оширишни уйғунлаштириш, мувофиқлаштириш тизими жорий этилди, экология соҳасидаги қонун ҳужжатлари тизими такомиллаштирилди. Ушбу босқичда Ўзбекистон Республикасининг “Чиқиндилар тўғрисида”ги, “Ер ости бойликлари тўғрисида”ги, “Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида”ги қонунлари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Хусусан, жамоат экологик назоратини ҳуқуқий таъминлашда 2002 йил 13 декабрда қабул қилинган “Ер ости бойликлари тўғрисида”ги Қонун муҳим аҳамиятга эга. “Ер ости бойликлари тўғрисида”ги Қонунда жамоат назоратига оид қоидалар ўз аксини топмаган. Қонунда фақатгина давлат (8-модда), идоравий (34-модда) ва ишлаб чиқариш (50-модда) назорати билан боғлиқ моддалар мавжуд. **Бизнинг фикримизча, ҳозирги ижтимоий-сиёсий ва экологик реаллик ер қатъидан фойдаланиш соҳасида ҳам жамоатчилик назоратини жорий этишни тақозо этади. Шу мақсадда ушбу Қонунни тегишли модда билан тўлдириш мақсадга мувофиқ.**

Ушбу босқичда яна Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрдаги “Сайлов тўғрисидаги қонун ҳужжатлари такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонунларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Қонуни қабул қилинган бўлиб, у Қонунчилик палатасининг ўн беш депутати Ўзбекистон экологик ҳаракатидан сайланишини белгилади ва шу билан экология соҳасида жамоат назорати билан бир қаторда парламент назоратини ҳам уйғун ҳолда амалга оширишдек ноёб ва ўзига хос механизмни яратди.

Учинчи босқич – 2010 йилдан ҳозирги вақтга қадар – Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” эълон қилинди, жамоат экологик назоратининг яхлит консолидациялашган асослари яратилди, жамоат назорати институти конституциявий мақомга эга бўлди ҳамда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг жамоат экологик назорати субъекти сифатидаги мақоми такомиллаштирилди.

Ушбу босқичда Ўзбекистон Республикасининг “Экологик назорат тўғрисида”ги (27.12.2013 йил) ва “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги (22.04.2013 йил) қонунлар қабул қилинди. Шунингдек, “Ўзбекистон Республикасида жамоатчилик назорати тўғрисида”ги Қонуни лойиҳаси ишлаб чиқилди. Ушбу даврда жамоат назорати ўз конституциявий асосларига эга бўлди. Яъни, 2014 йил 16 апрелда Конституциямизнинг бир қатор моддаларига, шу жумладан, 32-моддасига ҳам қўшимчалар киритилиб, унда Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг давлат органлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ривожлантириш ва такомиллаштириш йўли билан давлат ва жамият ишларини бошқаришда бевосита иштирок этиш ҳуқуқи белгиланди. Конституциямизнинг ушбу моддасига биноан, давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш тартиби қонун билан белгиланади [1].

Албатта, ушбу конституциявий қоида жамоат экологик назорати учун ҳам муҳим ҳуқуқий асосларни яратди ва уларнинг янада ривожланиши учун шарт-шароит ҳозирлади.

Мазкур босқичдаги энг сўнги ва муҳим янгилеклардан бири бу Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан экологик назорат, шу жумладан жамоат экологик назоратига оид “Экологик назорат тўғрисида”ги Қонун нормаларини амалга оширишга қаратилган қарорлари қабул қилинганлигини қайд этиш мақсадга мувофиқ. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 8 октябрдаги 286-сонли “Экологик назорат соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори асосида “Идоравий экологик назоратини амалга ошириш тартиби тўғрисида”ги, “Ишлаб чиқариш экологик назоратини амалга ошириш тартиби тўғрисида”ги, “Экологик хизмат тўғрисида”ги намунавий низомлар ва “Экологик аудит тўғрисида”ги низом тасдиқланди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 8 октябрдаги 287-сонли “Жамоатчилик экологик назоратини амалга оширишга доир намунавий низомларни тасдиқлаш тўғрисида”ги Қарори билан “Жамоатчилик экологик назоратини амалга ошириш тартиби тўғрисида”ги ҳамда “Экологик назоратнинг жамоатчи инспектори тўғрисида”ги намунавий низомлар тасдиқланди.

Хулоса қилиб айтганда, юқоридаги қонун ҳужжатларида жамоат экологик назоратини амалга оширишга оид умумий тусдаги қоидалар белгиланган бўлиб, ҳаракатдаги қонунчилигимизда жамоат экологик назоратини амалга ошириш юридик механизмини белгилаб берувчи нормалар мавжуд эмас. Шу боис, бу борада жамоат экологик назоратини амалга ошириш тартиби ва шартларини аниқ белгилаб берувчи алоҳида қонунчилик ҳужжати ишлаб чиқиш ва қабул қилиш лозим.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015. – Б.13.
2. Усова Е.В. Общественная экологическая экспертиза как одна из форм реализации демократических прав граждан // Правовые, социальные и политические проблемы современной России: теория и практика: сборник научных статей. – Астрахань: Изд-во Астрахан. гос. ун-та, ИД “Астраханский университет”, 2011. – С. 209.
3. Избасарова А. Правовые проблемы охраны окружающей среды от радиационного загрязнения на примере Республики Казахстан, Российской Федерации и Соединенных Штатов Америки: Дис. ... доктора философии (PhD). 6D030100-Юриспруденция. – Алматы, 2014. – С. 97.

М.Нурматов,

ТДЮУ катта илмий ходим-изланувчиси,
ю.ф.н, доцент

ЕР УЧУН ҲАҚ ТўЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Аннотация: мақолада ер учун ҳақ тўлашга оид Ўзбекистон ва хорижий давлатларнинг ер, солиқ, фуқаролик қонунчилиги таҳлил этилган. Ўрганишлар натижасида Ўзбекистон Республикаси ер қонунчилигини такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: ер, ҳақ тўлаш, ер солиғи, ижара, мулк, иқтисодий механизм.

Аннотация: в статье проанализировано земельное, налоговое, гражданское законодательство Республики Узбекистан и зарубежных стран в сфере платы за землю. На основе изучения выработаны приоритетные направления совершенствования земельного законодательства Республики Узбекистан.

Ключевые слова: земля, плата, земельный налог, аренда, собственность, экономический механизм.

Аннотация: in article land, tax, civil legislation of Republic Uzbekistan and foreign countries in sphere of payment for the land is studied. On the basis of studying priority directions of developing land legislation of the Republic of Uzbekistan are developed.

Key words: land, payment, land tax, rent, property, economic mechanism.

Сайёралар кўп. Бироқ фақат Ерда ҳаёт бор. Сиз-у бизнинг фаолиятимиз айнан унда кечади. Яшашимиз, ҳаракатимиз бир сўз билан айтганда тирикчилигимиз курраи замин билан боғлиқ. Аксар эҳтиёжларимизни қондиргувчи ҳам Ер. Шу боис инсон азалдан ерга меҳр берган: юмшатган, суғорган, уруғ қадаб, имкон қадар обод қилишга интилган. Аммо бу интилишларнинг замирида асли ер учун эмас, ер орқали ўзи учун келадиған манфаатлар туриши гоҳида кишини ўйлантириб қўяди... Қизиғи, она заминнинг бағри кенг: экканингни ундиради, қазиган жойингдан сув чиқаради, ташланган чиқиндини “индамайин бағрига сингдиради”. Эҳтимол шунинг учун ҳам Ерга “она” деган сифатлашни қўшишар?! Сайёраимизни “Она Ер” деб атадикми, демак уни ардоқлашимиз, уни кўз қорачиғимиздек асрашимиз лозим. Зотан, Ер табиий тизимдаги энг асосий бойлик ҳисобланади. Курраи заминдаги барча тирик мавжудотнинг яшаши ва фаолияти бевосита ер билан чамбарчас боғлиқдир.

Шунингдек, ер саноат, турар-жой объектларини жойлаштиришда базис, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил этишда асосий восита ролини ўйнайди. Шу сабабдан, ер бойликларида фойдаланишни илм-фан тавсиялари асосида тўғри ташкил этиш, уни тўғри тақсимлаш, ер унумдорлигини доимо ошириб бориш, ундан оқилона фойдаланиш, уни муҳофаза қилиш жамият тараққиёти ва барқарор ривожланиши, фуқароларнинг фаровон ҳаёт тарзини ва мамлакат бугуни ва келажаги барқарорлигини таъминлашда ниҳоятда муҳим аҳамият касб этади.

Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаб ўтганидек, “Марказий Осиё шароитида ер Аллоҳ таолонинг бебаҳо инъомидир. У том маънода одамларни боқади, кийинтиради. Бевосита деҳқончилик билан боғланган